

JÁN CHALUPKA KOCÚRKOVO

Ján Chalupka je starším bratom štúrovského básnika Sama Chalupku. Narodil sa 28.10.1791 v Hornej Mičinej. Základy vzdelania získal u rodičov, v rokoch 1799 – 1800 navštevoval školu v Slovenskej Ľupči, v rokoch 1800 – 1802 študoval v Brezne, na gymnáziu v Ožďanoch, nemčinu študoval v Levoči, v rokoch 1805 – 1809 študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove, z toho rok na lýceu v Sárospataku, v rokoch 1816-1817 študoval teológiu, filozofiu a filológiu na univerzite v Jene. Pôsobil ako profesor na evanjelickom lýceu v Kežmarku a od roku 1824 až do svojej smrti (15 7. 1871) pôsobil ako evanjelický farár v Brezne.

Tvoril veselohry a frašky, v ktorých zachytáva slovenské malomesto v 30-tych a 40-tych rokoch 19. storočia, pričom terčom jeho satiry a ironie sú všetky spoločenské vrstvy. Dá sa povedať, že veselohra **Kocúrkovo** (s podtitulom *Len, aby sme v hanbe neostali*) tvorí akúsi predlohu jeho ďalších diel.

Kocúrkovo je symbolom lenivosti, obmedzenosti, prázdnoty, hlúposti, zaostalosti, klebetníctva a odrodilstva. Je to malé mestečko, kde je všetko naopak, a kde hlúpi vládnu múdrym. Na začiatku, na mieste predslovu je motto: Quid rides? De te fabula narratur! Čo sa smeješ? Reč je o tebe. Kocúrkovo preniklo do najspodnejších vrstiev národa : pán – nepán zháňali sa po ňom ako po ôsmom dive sveta. Všetky prvotné exempláre boli rýchlo rozpredané, dediny sa hádali, na ktorú z nich padá autorova satira.

Autor využíva prítomný čas a v troch dejstvách odohrávajúcich, dá sa povedať v čase dvoch dní, predstavil svet malého mesta s hlavnými predstaviteľmi spoločnosti: feudalizmu - zeman a cirkevný inšpektor PÁN Z CHUDOBÍC, malomestskej buržoázie - čizmársky Majster TESNOŠIL a jeho rodina a mladú pokrokovú generáciu, predstavenú rektorom (učiteľom) SVOBODOM. Je to obraz dvoch protichodných svetov: zanikajúci feudalizmus a zrod národne uvedomelej inteligencie.

Dej veselohry sa začína v Tesnošilovom dome. Autor zachytáva odchod domáceho PÁNA TESNOŠILA na konvent – zhromaždenie rady, kde sa má voliť nový rektor – učiteľ. Čizmára TESNOŠILA spolu so svojou rodinou autor predstavuje ako remeselnícku vrstvu mešťanov. Ich túžbou je zaradiť sa do „panskej“ triedy, napodobňujú život vyšších vrstiev, Tesnošil svoju prácu zanedbáva, pracuje nekvalitne, a o to viac času venuje pijatike a kartám. Už jeho meno svedčí o tom, čo si autor myslel o tejto pomaďarčenej vrstve spoločnosti (Tesnošil podľa toho, že šije malé topánky). Je namyslený, zadubený, vyvyšuje sa nad ostatnú kocúrkovskú spoločnosť aj rečou, používaním maďarských aj latinských slov a fráz, pritom ani jeden jazyk poriadne neovláda, čím sa iba zosmiešňuje: „*Csak lassan, csak lassan!*“ - *Len pomaly, len pomaly* (str. 10).

Jeho žena MADLENA je typická malomestská intrigánka a klebetnica. Stelesňuje všetku faloš, pretváрку a závisť. Snaží sa vždy všetko zariadiť tak, len aby v hanbe nezostali. Predovšetkým pod vplyvom jej zvrátenej výchovy je syn HONZÍK rozmazaný, bojazlivý, lenivý. Podobne dcéra ANIČKA - veľká fíflena, parádnicca, lenivá a neposlušná. Rodičia ju chcú dobre vydať, myslia si, že v celom mestečku nemá páru.

V prvom dejstve do hry vstupuje susedka VOJTEŠKA. Práve za jej syna, ktorý sa uchádza nielen o miesto rektora, ale aj o ruku čizmárovej dcéry Aničky, má TESNOŠIL na konvente hlasovať. A práve v momente, keď sa všetci traja dohovárajú ako im dvom deťom vystroja svadbu, autor výstižne opísal charakter obdivoch žien. Navonok sa pekne oslovujú „pani matka“, ale len čo ostanú samé, každá si o tom myslí svoje. VOJTEŠKA: „*Ani by nič iného nebolo treba, len to aby sa môj Martinko s tvojou hlupaňou zadržol.*“ (str. 12). MADLENA: „*I ja si pomyslím, komu svoju jedinú dcéru dám. Nechcela by som ju len tak nemilobohu zaškrtiť. Nech sa radšej zaostará ako vrba, akoby ju dala za dákeho chudása, čo nemá ani vola, ani osla, ani ničeho, čož jeho ješť. Punktum!*“ (str. 17).

A práve tu vzniká zápleтка. V Kocúrkove zvolili za rektora neznámeho Turčana SVOBODU a za toho by chceli Tesnošilovci vydať svoju Aničku, ale aj suseda VOJTEŠKA má podobné úmysly so svojou dcérou Uršuľou.

Druhé dejstvo sa odohráva uprostred hustého lesa pod Tatrami. Blížšie sa zoznamujeme s učiteľom SVOBODOM, ktorý predstavuje mladú slovenskú pokrokovú inteligenciu. Je hrdý na svoju reč, zvyky a spôsob života; je uvedomelý Slováč. Je hlásateľom autorových názorov. SVOBODA odmieta odrodilstvo a pomaďarčovanie, ktorému sa ľudia prispôbujú väčšinou z túžby po vyššom postavení.

Chalupka zobrazuje putovanie SVOBODU so študentmi do Kocúrkova. Po ceste ich prepadnú traja zbojníci. V tomto momente sa prejaví zbabelosť Tesnošilkovho syna Honzika,

ktorý sa zo strachu schová v lese, hoci dobre vie, že mu nemajú zbojníci čo zobrať, lebo je celý dotrhaný a neušetril si ani na jedlo ani na poriadne topánky.

Aj v tejto časti autor poukázal na svoje národné cítenie. Podobne ako Jánošík, ktorý bohatým bral a chudobným dával sa zachovajú aj títo zbojníci, keď zistia, že prepadli chudobných študentov. Zbojník RAJNOHA: „Musíme týchto hladošov počastovať. Boháča der, chudobnému dať!“ (str. 35). SVOBODA: „Vy tak zmýšľate, ako ten váš Jánošík.“ (str. 35).

V treťom dejstve sa už MADLENA so svojou dcérou Aničkou pripravujú privítať nového pána rektora. Rozprávajú ako im bude v zime dobre, keď už bude Anička pani rektorkou. Obidve to berú tak, akoby už bola ruka v rukáve. Medzitým však príde domov aj otrhaný syn Honzík. TESNOŠIL ho dobre počastuje nadávkami: „Však ťa ja naučím, ak ťa tí vychýrení profesori ničomu nenaučili. Pošleš im teľa, a oni ti pošlú nazad vola. Lapátos teremtette – Tisíc hrmených!“ (str.48).

Do deja vstupuje cirkevný a školský inšpektor - zeman PÁN Z CHUDOBÍC. Nielen jeho menom autor symbolizuje celkový úpadok a rozpad zemanstva v krajine. Jeho úpadok vynikajúce vystihuje v dialógu:

PÁN Z CHUDOBÍC: „Mali ste i pozde vyhľadať svojho inšpektora, aspoň vyhľadať. To by vám bolo každé dečko povedalo, kde býva PÁN Z CHUDOBÍC.“ (str. 56)

SVOBODA: „Ej, veď mi to i moji kamaráti ukázali: „Tamto, kde tá hrba hnoja predo dvermi. Hnoja na všetky strany, a ja som nevedel, či tu, či tam. Tamto vraj, tamto, kde tá jedna tabla na obloku papierom zalepená.“ (str. 56) Práve v tomto memento poukazuje autor na skutočnosť, aký vlastne PÁN Z CHUDOBÍC bol človek. Bolo mu jedno, čo je pred domom, hlavná vec, že je hrdý na svoj zemiansky pôvod a hlavný CIEĽ JEHO ŽIVOTA je POMAĎARČIŤ KOCÚRKOVO! Svoj pôvod odvodzuje ešte od čias príchodu Maďarov na Slovensko, jeho rodokmeň siaha až po Arpáda. Aj svojmu synovi dal maďarské meno Attila. Autor vykreslil jeho syna ako zaostaleho, ťarbavého a nemotorného. V postave jeho zaostaleho syna Attilu Chalupka presvedčivo naznačil nevyhnutný zánik tej triedy, ktorú obaja predstavujú.

Vyniká hlavne láska PÁNA z CHUDOBÍC k maďarčine, ktorú síce neovláda, ale jeho syn Attila, to už musí byť Maďar, ako sa patrí. Svoju lásku k maďarčine vyjadril slovami: „Dal by som za ňu i čo nemám, poslednú košeľu i len tento krk by som obetoval.“ (str. 62)

SVOBODA: „Ja nie tak. Za maďarskú gramatiku by som si ja nedal krk vykúriť, ba ani vlas na hlave sa nemá nikomu pohnúť. Ale to ma mrzí, keď naši mladí ľudia, rodom Maďari, sa cudzím rečiam učia a svoju zanedbávajú.“ (str. 62)

SVOBODOVE názory zdieľa i starý učiteľ PROCHÁDZKA, ktorý odchádza do dôchodku. Obidvaja učiteľia boli úzko zrastený s ľudovými tradíciami, vážili si ich a ochraňovali ich. Jeho dcéra ĽUDMILA (milá, nežná vlastenka) sa zapáči SVOBODOVI a ten ju požiada o ruku. Hra sa končí HAPPYENDOM pre hrdých národovcov a hanbou pre odrodilcov. Víťazstvom autorovej myšlienky, ktoré spečatí svadba dvoch mladých inteligentných ľudí. Títo sú budúcnosťou a nádejou národa. Odrodilci obišli s dlhým nosom a sú všetkým len na smiech.

Veselohra Kocúrkovo mala nielen pobaviť, rozosmiať, ale aj dvíhať národné povedomie. Slúžila na šírenie osvety medzi jednoduchým ľudom. Autor vystupuje proti pomaďarčovaniu a oslavuje nositeľov SLOVENSKEJ MYŠLIENKY a JAZYKA. Chalupka inšpirovaný folklórom a ľudovou slovesnosťou vnáša do deja niekoľko ľudových, študentských a zbojníckych piesní.

Autor v tomto diele využíva rôzne jazykové prostriedky. Objavujú sa tu aj vulgarizmy: Ešte kýho paroma! (str. 38), Lapátos teremtette – Tisíc hrmených!“ (str.48), Do tvojej materi! (str. 37). Mne osobne sa najviac páčilo prirovnanie: tak ti pristanú, ako psovi piata noha, str.43, alebo metafora: valaškou ti ústa zamknem (str. 37).

A môj názor na Chalupkovo dielo. Musím sa popravde priznať, bol som veľmi rád, keď som ho konečne dočítal. Prepadávali ma myšlienky, nechať to tak a začať čítať novú knihu. Ale nevzdal som to. Podľa mňa, celá veselohra je písaná dosť zložito. Už som čítal zopár divadelných hier, ale toto dielo ma skutočne dostalo. Autor použil veľmi veľa pomaďarčených slov. Uvedomujem si, že vlastne o tom to celé bolo, o tom, ako poniektorí chcú rozprávať jazykom, ktorému vlastne nerozumejú a to len preto, aby vynikli resp. sa prispôbili iným vrstvám spoločnosti. Z túžby niečo znamenať neváhali poklonkovať iným a napodobňovať ich. Chýbala mi však hlbšia zápleтка, trochu dobrodružnejší dej. Skutočne to, čo zanechalo vo mne hlbší dojem z Kocúrkova boli SVOBODOVE slová: „**Len čo si zvyk, odev, jazyk zavrhnete, čím ste boli posiaľ, tým byť prestanete.**“ (str. 61)

Bibliografický údaj o diele:

Chalupka, J.: Kocúrkovo. Rohovce : INTERPOPULART SLOVAKIA, 1995.